

#julpaketet2020

Välkommen till #julpaketet2020

Du håller nu #julpaketet2020 i din hand. Julpaketet är ett material som behandlar österbottniskt julfirande från många olika perspektiv. I paketet ingår filmade berättelser om fem olika teman, skriftlig information om julseder och förslag hur man kan använda materialet för att lära sig mera om julsederna. Här finns också förslag till pyssel, ringlekar och digitala utmaningar. Kort sagt, vi har försökt skapa ett material där det ska finnas något intressant för många, men där knappast någon kommer att använda allt material. Se materialet som ett julbord, där var och en själv väljer vilka godbitar som man tror funkar bäst just i dag.

Vi vet att många har upplevt år 2020 som mycket tungt på grund av allt som Covid19 har medfört. Vi har hastigt och lustigt fått lära oss att jobba på nya sätt. Umgänget har begränsats, fritidsaktiviteter har pausats och många evenemang har ställts in. Med allt detta i bakhuvudet började vi tillsammans fundera om vi skulle kunna ta fram ett digitalt material som skulle kunna ge åtminstone en liten guldkant på mörka december. Resultatet blev #julpaketet2020.

Nivån på materialet är satt med tanke på att det ska kunna användas inom barngrupper. Om du som vuxen tycker att materialet känns för enkelt kan du komplettera genom att söka fram mera relaterad information på internet eller via biblioteket.

Informationen i #julpaketet2020 är tänkt att belysa några aspekter av österbottniskt julfirande. Det här är inte heltäckande beskrivningar. Om du känner till andra variationer av sederna betyder det inte nödvändigtvis att varken du eller paketet har fel. Det kan lika gärna betyda att man har gjort olika, vilket egentligen gör det hela ännu intressantare.

Alla teman inleds med förslag på hur temat kan användas. Se dem just jämt som förslag och förbättra dem alltid då du ser möjligheter till det. Gör de uppgifter som känns relevanta och hitta gärna på nya!

Förslagen på användning är tänkta att användas i grupper av varierande slag. Om du personligen är intresserad av traditioner går det förstås minst lika bra att du anpassar uppgifterna och tar itu med dem på egen hand. Men utnyttja också de möjligheter som den digitala tekniken medför – dela gärna materialet med intresserade bekanta. Varför inte ordna till exempel en liten diskussionsgrupp med hjälp av en app på telefonen?

Alla teman innehåller utmaningar. Alla intresserade är varmt välkomna att dela med sig av sin användning av materialet med hashtaggen #julpaketet2020 på sociala medier. Det ger oss som har producerat materialet en uppfattning om hur det används och skapar dessutom ett sammanhang för alla som använder materialet.

Vi hoppas att #julpaketet2020 ska väcka intresse och inspirera till nya upptäckter!

#julpaketet2020 består av fem teman som innehåller dessa element:

= filmad berättelse

= skriftlig tilläggsinformation

= diskussionsuppgifter

= praktisk uppgift

= ta reda på

= digital utmaning

Till dig som använder #julpaketet2020 i en barngrupp

Barn och ungdomar har varit en primär målgrupp då vi har satt ihop #julpaketet2020. Vi har tänkt oss att man alltid ser den inspelade berättelsen innan man börjar med övriga uppgifter inom ett tema. Tanken är att gruppens ledare eller lärare sedan väljer vilka delar av det skriftliga materialet som är lämpligt för den egna gruppen. Det är fritt fram att kopiera de delar av materialet som du tror blir bra för er.

Anpassa materialet enligt deltagarna i din grupp! Berättelserna om julseder samt förslagen till hur materialet kan användas har utarbetats för att fungera i barngrupper av olika slag. En del av den skriftliga informationen kan däremot behöva berättas för yngre barn.

Som ledare eller lärare vet du bäst vad som kan tänkas fungera i din grupp. Vår målsättning har varit att #julpaketet2020 ska vara ett inkluderande material, och det har varit viktigt för oss att förslagen på diskussions- och undersökningsuppgifter ska kunna omfattas också av barn som inte har erfarenheter av julfirande i Österbotten. Utgå från förslagen och omforma enligt behov! Vi hoppas att materialet kan fungera som en öppning till att bekanta sig med varierande festseder i olika kulturer! Vi ska inte vara rädda för att diskutera våra olika erfarenheter, men det är viktigt att göra det på ett genomtänkt sätt så att ingen känner sig utanför eller utpekad.

Till sist hoppas vi också att alla som använder materialet tillsammans med barn och unga ska uppmuntra dem till att fråga sina närstående om julfirande och seder! Be dem sedan att berätta vad de fått veta inför gruppen, så att alla får lära sig mera. Ingen vet bättre hur man faktiskt gjorde saker än de som själva var med! Som berättelserna i #julpaketet2020 visar kan man lära sig väldigt mycket intressant genom att låta människor berätta om sina erfarenheter.

Vi som har jobbat fram materialet i #julpaketet2020 är:

Projekt Kurant, KulturÖsterbotten. Det är projektledare Johanna Björkholm som har skrivit skrivit de flesta texterna. Ta gärna kontakt om du vill diskutera, fornamn.efternamn@kulturosterbotten.fi

Barnkulturnätverket i Österbotten, BARK. Koordinatör Annina Ylikoski har tagit fram materialet om julfester och ringlekar.

GLÖD Österbottens berättarcentrum och producent Jenny Holm som samarbetat kring berättelserna om julseder.

Till Yrkesakademiens projekt Boden Live och Kim Blåfield vill vi framföra vårt innerliga tack för samarbetet kring filmningen av berättelserna! Ett särskilt tack också till Svenska litteratursällskapets arkiv i Vasa och Monica West som hjälpte oss att få fram historiska fotografier!

Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling: Europa investerar i landsbygdsområden

Innehållsförteckning

Inledning	1
Innehållsförteckning	3
Tema 1: Julfest och ringdans	4
Berättelse om skolans julfest i Purmo – KulturÖsterbottens materialbank	
Förslag på hur temat kan användas	4
Informationspaket om julfester och ringlekar	5
Instruktioner: dansa ringlekar	6
Tema 2: Julgåvor genom tiderna	8
Berättelse om att kasta in julklappar i Solf – KulturÖsterbottens materialbank	
Förslag på hur temat kan användas	8
Informationspaket om julgåvor genom tiderna	9
Manual: pappersgirland	11
Manual: smällkaramell	12
Tema 3: Möten med österbottniskt julfirande	13
Berättelse om att möta julen som nyfinländare i Närpes – KulturÖsterbottens materialbank	
Förslag på hur temat kan användas	13
Informationspaket om nyfinländare och julfirande	14
Tema 4: Tomten och bocken	15
Berättelse om skråbocken Piiskan-Paavo i Nedervetil – KulturÖsterbottens materialbank	
Förslag på hur temat kan användas	15
Informationspaket om seder kring tomtar och bockar	16
Manual för digitala intervjuer	19
Tema 5: Julbelysning i Österbotten	20
Berättelse om julkors i Kristinestadsnejden – KulturÖsterbottens materialbank	
Förslag på hur temat kan användas	20
Informationspaket om olika traditionella julbelysningar	21
Informationspaket om julkorstraditionen i Sydösterbotten ...	22
Manual: julkors i papper	23
Källor och litteratur	26

KulturÖsterbottens materialbank innehåller allt material som hör till #julpaketet2020, även de filmade berättelserna: www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tema I: Julfest och ringlekar

Titta på inspelningen där Gunhild Berger berättar om sina erfarenheter av skolutfester och ringlekar i Purmo, Pedersöre. www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tilläggsinfo om julfester och ringlekar genom tiderna ingår. Låt gruppen läsa texten eller berätta den för dem.

Diskutera era erfarenheter av julfester och jämför med Gunhilds berättelse. Vad brukar ingå i en julfest och hur är programmet uppbyggt? Hur förbereder man en julfest i skolan? Vilka delar av julfesten uppskattar ni mest? Har någon varit med om en julgransplundring, hur gick det till? Har ni erfarenheter av att dansa ringlekar eller andra danser där alla dansar tillsammans? Berätta om hur det gick till och om ni har några favoritdanser! När på året har ni varit med om att det dansas?

Instruktioner till "Vi äro musikanter" och "Räven raskar över isen" ingår. Text och dansbeskrivning finns på sid 6–7, samt länkar till inspelningar tillgängliga över internet.

Ta reda på mera om julfester förr i världen i er lokala skola eller i en skola som tidigare verkat i närheten! Fråga lärare och andra vuxna i skolan, alternativt äldre personer om hur julfesten ordnades. Var, när, vilket program, vem deltog, bjöds man på något ätbart och så vidare. Läs manualen på sid 19 för tips och inspiration för intervjuer. Gör tillsammans ett kollage om hur julfesten firades i er skola.

Utmaning: filma en kort snutt då ni dansar ringlekar, till exempel de som det finns instruktioner till nedan, och delta i vår digitala parad av ringlekar! Dela mer er på sociala medier med hashtaggen #julpaketet2020 och ta en titt på vad andra deltagare gör!

Julfest och ringlekar ⓘ

I 1700-talets Finland avslutade Lucia-dagen, den 13 december, skolåret. Skolan denna tid var till för pojkar till adel, präster och borgare. Skolterminens avslutning firades med en Lucia-fest, eftersom den hölls på Lucia-dagen. I början av 1800-talet berättas om storslagna Lucia-fester i städerna, med tal, dansuppsättningar, teater och försäljning av bakverk av stadens bagare. Efter hand flyttas festerna som avslutar skolåret närmare jul och när man kommer till 1900-talet talas om julfester, inte Lucia-fester.

Barnfest med julgransplundring

När julträdet kommer in i Finland på 1800-talet, blir den också en symbol för barnens jul. Julträdet blir julgran i mitten på 1800-talet och det är de högre stånden som tar in den i julfirandet. Julgranen knyts samman med välgörenhet. Man ordnar fester för fattiga barn med upplagda julgranar med paket på grenarna som innehåller leksaker och godis. Julgranen kommer också in i skolorna med paket på grenarna som ska delas ut till barnen. När borgerskapet börjar med julgransplundringar för barn på 1870-talet vid Tjugondag Knut, dansas julen ut med dans och granen plundras på paket. Dessa fester firas i städer och är knutna till välgörenhet; man bjöd in fattiga barn.

Julfest i skolan på 1900-talet

Skolornas julfester har idag en del moment som vanligtvis ingår: julsånger, musik, skådespel, jul-krubba, Lucia-tåg, julgran, ringlekar med jultomte och paketutdelning. Utformningen av skolornas julfestprogram i början av 1900-talet har en stark koppling till folkskollärarseminarierna. Där lärdes folkskollärarna hur en julfest skulle se ut, vad den skulle innehålla och hur ringlekarna skulle dansas. Det ansågs viktigt att folkskolan skulle förmedla ideal för hur man kunde fira en värdig julfest, utan bus och skräp.

Ordning och reda skulle det också vara i dansandet. Ringlekar och polonäs övades innan julfesten, så att alla skulle kunna dem. Precis som under julgransplundringarna, dansas ringlekarna i slutet av julfesten, innan jultomten kommer med paket.

Ringlekar

Ringlekar, som också kallas sånglekar eller danslekar – är en dans med bestämda rörelser som utförs till en sång. Sången är ofta en traditionell visa, det vill säga upphovsmannen är okänd. Det är vanligt med ringlekar på jul, kanske runt julgranen. Ringlekar är en gammal sed. Under 1600-talet skrev till exempel Olof Rudbeck ner ett långt stycke av det som idag kallas "Räven raskar över isen" då han berättade om hur julfirandet gick till. Ingen vet åldern på "Vi äro musikanter", men Skaraborg var namnet på ett slott som uppfördes på 1500-talet söder om Skara i Sverige.

Numera tänker vi på ringlekar mest som en barntradition, men förr i världen var det oftast ungdomar som dansade dem. Det var de konfirmerade men ogifta ungdomarna som dansade, ofta i vägkorsningar på sommaren eller i någon stuga som man fick låna på vintrarna. Det här är förklaringen till att många av ringlekar beskriver livet i bondesamhället.

Det finns ovanligt mycket sånglekar upptecknade i svenskspråkiga Finland, de har varit ett mycket populärt tidsfördriv. I början av 1900-talet omarbetades många danslekar för att bli mer barnvänliga och fostrande och då började man också använda dem aktivt i skolans undervisning. En del av ringlekarna är idag en slags pedagogiska berättelser om sysslor förr, till exempel "Så går vi runt om ett enrisnår".

Ringdans har varit en del av julfirandet mycket länge. I dag förknippar vi ringdanserna kanske främst med skolans julfester. Foto: Annina Ylikoski.

Instruktioner: dansa ringlekar 🍷

Vi äro musikanter

"Vi äro musikanter" är en pigg ringlek som kan dansas med olika åldrar med justeringar efter ålder.

Här finns en inspelning från Yle Arkivet, där Haga Ungdomsförening dansar ringlekar. Andra videon på sidan är "Vi äro musikanter" och här finns både musik och rörelser. Den traditionella benämningen med musikanterna från Skaraborg har här i texten bytts ut till Helsingfors och det kan man göra i den österbottniska tappningen också; lägg till er egen ort!

<https://svenska.yle.fi/a/7-887506>

Vi äro musikanter, allt i från Skaraborg.

Gå runt efter varandra i stor ring.

Vi äro musikanter, allt i från Skaraborg.

Vi kan spela fio-ljo-ljo-lej,
vi kan spela basfiol och flöjt.

Stanna och låtsas spela de olika instrumenten.

Och vi kan dansa bomfaderalla, bomfederal-
la, bomfaderalla,
vi kan dansa bomfaderalla bomfaderallan lej.

Ta i hand och galopperna runt.

Vi kan spela fio-ljo-ljo-lej
vi kan spela basfiol och flöjt.

Stanna ringen och spela de olika instrumenten.

Och vi kan dansa andra hållet, andra hållet,
andra hållet,
och vi kan dansa andra hållet, andra hållet
med!

Ta i hand och galoppa runt åt andra hållet.

Tips! Är galopp svårt för eleverna så kan man till exempel hoppa runt med vanliga hoppsteg i stället.

Instruktioner: dansa ringlekar 🍷

Räven raskar över isen

Denna klassiker är lätt att dansa med alla åldrar och eleverna kan engageras genom att hitta på de olika "visorna" man ska sjunga om; som traditionellt varit flickornas visa, pojkarnas visa, bagaren visa, men här kan eleverna hitta på yrken, djur eller något annat man sjunger om.

Länken från Youtube är programmet "Nygammalt" på SVT, där Bosse Larsson ledde dansen.

<https://www.youtube.com/watch?v=TMAjZ5jIJzk>

Räven raskar över isen,
räven raskar över isen.
Får vi lov, ja får vi lov
att sjunga flickornas visa?

Dansa runt i stor ring

Så här gör flickorna var de går,
och var de sitter och var de står.

Stanna ringen, visa hur flickorna gör, t.ex. nig.

Så får vi lov, ja får vi lov
att sjunga flickornas visa?

Dansa runt på stället och klappa i händerna.

Tema 2: Julgåvor genom tiderna

Titta på inspelningen där Birgitta Lindros berättar om sina erfarenheter av att fira lillajul och kasta in julklappar i Solf, Korsholm. www.kulturoosterbotten.fi/om-kulturoosterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tilläggsinfo om julgåvor genom tiderna i Österbotten ingår. Låt gruppen läsa texten eller berätta den för dem.

Diskutera julklappar och gåvor överlag. Är det viktigt att få julklappar eller gåvor? Borde det vara många, fina julklappar/gåvor eller ska de hellre vara valda med omtanke? Brukar ni ge julklappar/gåvor och hur väljer ni vad ni ger bort? Birgitta berättar om lillajulfirande i hemmet och i skolan. Vad har ni för erfarenheter av lillajulfirande? Har någon kastat in julklappar? Birgitta berättar också om julförberedelser i sin barndom. Diskutera med gruppen om hur man i dag förbereder sig för julen och jullovet. Hur gör man i familjen respektive på annat håll i samhället? Jämför erfarenheterna med Birgittas berättelse!

Manualer för julpyssel som passar bra som en julklapp att kasta in ingår. Vårt tips är girlanger av kräppapper, som läggs inuti en smällkaramell.

Ta reda på mera om vad barn kan tänkas ha fått i julklapp förr i världen. Uppgiften är att fundera ut vad ni tror att barnen önskade sig i julklapp och vad ni tror att de faktiskt fick i julklapp. Välj en tidning från december i Nationalbibliotekets databas Historiskt tidningsbibliotek, till exempel <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1344976?page=1> Studera annonserna i tidningen som utgångspunkt för uppgiften. Ta gärna också reda på mera om vad som hände i Finland det aktuella året, sök på internet eller i biblioteket. Jämför sedan era förslag på önskningar och troliga julklappar.

Utmaning: delta i vår digitala utställning! De äldsta versionerna av julklappar var skämtsamma verser eller julkort som kastades in. Rimma och teckna era egna versioner av antingen gammaldags eller uppdaterade kort! Dela mer er på sociala medier med hashtaggen #julpaketet2020 och ta en titt på vad andra deltagare gör!

Julgåvor genom tiderna

Det är en gammal tradition att ge gåvor under julfirandet. Julklappar som vi tänker på dem idag, som jultomten bär in i stora säckar, är dock ett nytt påfund. I materialet ingår en berättelse om att kasta in julklappar på lillajul. Lillajul firas som en minijulafton i svenskspråkiga Österbotten lördagen före första advent. Den traditionen blev vanlig från och med 1920-talet. Läs mera om äldre traditioner kring julgåvor här.

Julhög

I början av 1800-talet blev högar av mat en del av julfirandet i många gårdar. Grunden bestod av bröd – stora brödkakor lades underst, mindre staplades ovanpå. På toppen kunde man lägga till exempel bullar, ost, äpplen och smör.

Julhögen kan ses som gårdens utdelning av julgåvor som kan kallas "juldel". På den tiden var gårdarna i stort sätt självförsörjande. Det som fanns i julhögena berodde på hur rik familjen var och hur året hade gått. Fram till andra världskriget var det vanligt att barnen i Österbotten fick varsin "gottahoop" till jul, som innehöll till exempel en bullagubbe ("gottagobb"), äpplen och russin. Det kan ses som en sista variant av traditionen med julhögen.

Ovan: Exempel på vad som kunde ingå i en julhög. Ofta hörde också smör till. Foto från Stundars jultvandring 2018, Johanna Björkholm.

Gemensamma jultider var en central del av julfirandet förr i världen. Det vanliga var dock att maten var gårdens gemensamma – att man fick en hög med mat som man fick bestämma över helt själv var därför en stor sak.

Att kasta in julklappar

I Sverige förekom inkastade föremål som jultradition redan på 1600-talet. På den tiden var det rimmade, skämtsamt elaka verser som kastades in fastbundna på vedträn. Man bultade på ytterdörren, ropade mottagarens namn och kastade in vedträet med vers i huset.

Ordet "julklapp" kommer från dunkandet på dörren. Inkastaren ville vara anonym och sprang iväg innan någon hann se vem som kastat in. I Österbotten förekom inkastning på julafton, nyårsafton, trettondagsafton och knutafton (kvällen före tjugondag Knut). De fastknutna verserna ersattes med tiden med julkort eller små gåvor, så att t.ex. ett par vantar, knöts fast på vedträet på 1920-talet. Gåvan kunde även knytas in i en halsduk. Det var ett spel att försöka känna igen inkastaren. Man kunde ge ledtrådar i paketet, men ofta ville man inte bli infångad vid inkastningen.

Ovan: Exempel på hur en gammaldags julklapp, med en liten present fastbunden på ett vedträ, kunde se ut. Foto från Stundars jultvandring 2018, Johanna Björkholm.

I Österbotten var det under andra halvan av 1900-talet vanligt att julklappar kastades in på lillajul. Julklapparna innehöll då vanligtvis små och massproducerade presenter. Barn som bodde nära varandra kunde kasta in julklappar till varandra. Man kastade in paketen, ropade mottagarens namn i dörren och gömde sig en

stund efteråt. Det hörde dock till att man skulle hittas och gå in i huset en stund. På lillajul förekom det också att man sa att det var jul-tomten som kastade in små julklappar åt barnen, och i så fall hittade man aldrig inkastaren.

Hemlagade julklappar

Föräldrar gav sina barn saker som de behövde i julgåva. Det var en del av självhushållningen. Exempel på såna julklappar är egentillverkade kläder, skidor och leksaker. Fästmansgåvor var viktiga julklappar i jultid. De var ofta extra fint utsmyckade egenhändigt gjorda gåvor, t.ex. linbräden ("flakabree") och hängslen.

Julgåvorna var vanligtvis egentillverkade fram till andra världskrigets slut. Särskilt under andra världskriget var det varubrist i Finland, så då fanns inget annat att ge bort än hemlagade presenter. På 1950-talet kom sedan massproduktionen igång och tog över som julklappar. Det var vid denna tid som önskelistor för barn introducerades.

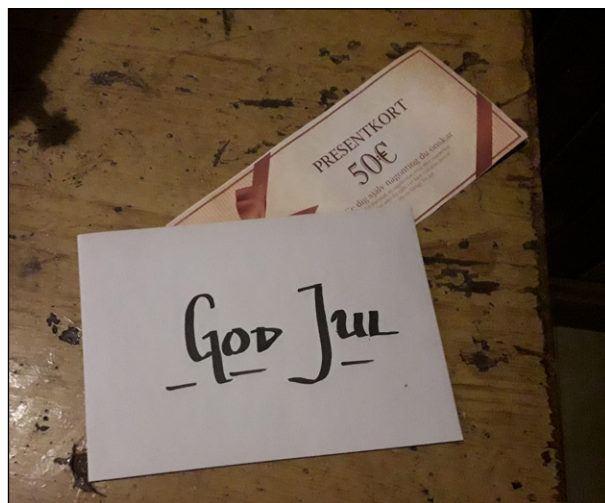
Ovan: Exempel på vad en hemlagad julklapp kunde innebära under första halvan av 1900-talet. Foto från Stundars julvandring 2018, Johanna Björkholm.

Från masskonsumtion till icke-materiellt

Under slutet av 1900-talet blev julhandeln allt större år från år. Många paket framställdes på sina håll som idealet, men kritik över "köphetsen" framfördes då och då. På 2000-talet har det dock skett ett trendbrott och icke-materiella presenter har blivit populärare. Exempel på såna julklappar är presentkort till butiker, för tjänster eller resor. En annan julgåva som har blivit populär är att ge bort tid tillsammans med viktiga människor i form av gemensamma upplevelser.

Julgåvor till välgörenhet har blivit vanligt som motvikt till det som framställs som ohållbar konsumtion. Man kan dra paralleller till att det är en gammal julsed att se till att alla i samhället – även djuren – har det bra. Nu har den seden fått en ny utformning genom att man ger julgåvor till välgörenhet i sina närståendes namn. Ett annat exempel på att nya trender som har fått fotfäste då vi köper julklappar är att årets julklapp 2018 blev det återanvända plagget.

I undersökningar som har gjorts om julklappar i dag konstaterar man att många upplever att det är roligt att ge julklappar, och att det är ett sätt att visa uppskattning mot nära och kära. Då man berättar om julklappar är det också vanligt att man lyfter fram själva julklappsutdelningen och gemenskapen snarare än vad man själv faktiskt fick som gåva.

Ovan: Presentkort, ofta på upplevelser, har blivit vanliga julklappar. Foto från Stundars julvandring 2018, Johanna Björkholm.

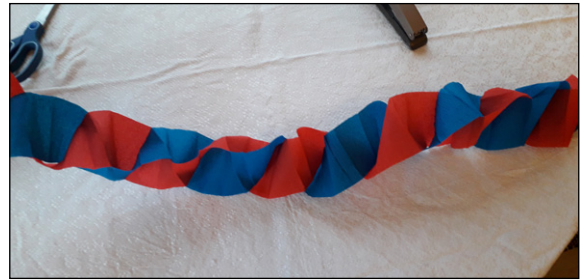
Manual: pappersgirland 🍷

Du behöver:

Kräppapper i två färger (tjockt är bäst)

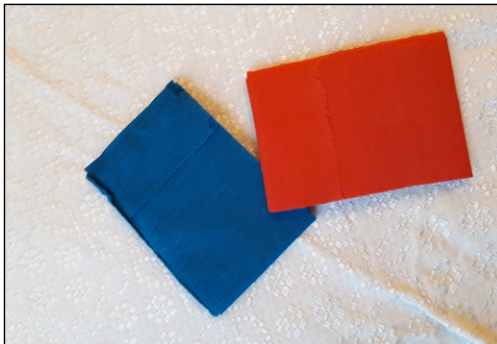
Sax

Stiftapparat eller tejp

Gör så här:

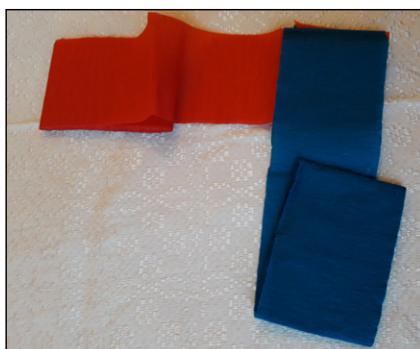
1. Klipp två lika breda och lika långa remsor av kräppappret. Man kan till exempel klippa rakt genom rullen. Lagom bredd är 5 cm, men både smalare och bredare funkar också.

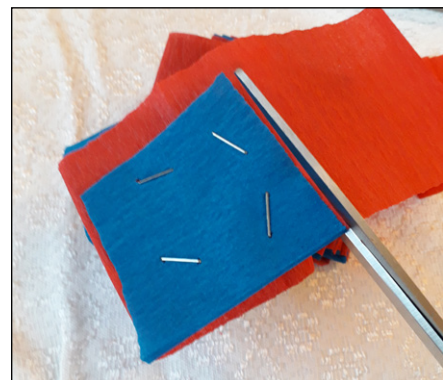
2. Lägg dina remsor vinkelrätt ovanpå varandra. Stifta eller tejpa ihop ändarna.

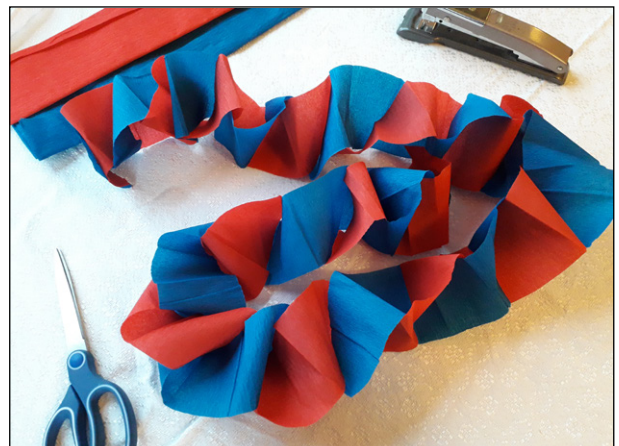
3. Vik remsorna turvis ovanpå varandra. Försök hålla kanterna så raka som möjligt. Resultatet ska bli en prydlig, kvadratisk hög.

4. Då remsorna tar slut stansar eller tejpar du ihop ändarna. Klipp bort överlopps papper.

5. Då du nu lyfter upp änden ringlar en pappersgirland ut sig.

OBS! Bästa sättet att transportera girlanden (eller placera i en smällkaramell) är att låta den ligga kvar i den fyrkantiga hopen. De är svåra att vika ihop igen då man en gång vecklat ut dem!

Manual: smällkaramell

Du behöver:

En rulle eller ett rör, t.ex. en tom pappersrulle

Paketeringspapper

Tejp

Paketsnören

Sax

Penna

Gör så här:

1. Mät upp passlig bredd omslagspapper till din rulle. Längden ska vara mycket längre än rullen, upp till 40 cm längre funkar bra.

2. Lägga pappersrullen mitt på pappret. Rita små streck vid ändarna på papprets baksida.

3. Vik papprets kortsidor som ett dragspel, små veck på ca 0,5–1 cm. Fortsätt vika tills du når strecken du ritade. Klipp nu smala remsor, cirka 0,5 cm breda, genom den vikta bunten och nästan ända upp till strecket.

4. Lägga in en liten gåva i rullen senast nu, till exempel en pappersgirland. Lägga rullen mitt på den oklippta delen av pappret och tejpa fast ena kanten. Rulla pappret runt och vik in den allra sista kanten för ett prydligt avslut. Tejpa ihop längsmed rullen.

5. Klipp två ganska långa bitar presentsnöre. Knyt fast dem i bägge ändarna just utanför pappersrullen med en dubbelknut. Dra åt försiktigt så att pappersremarna inte går av!

6. Nu har du en färdig julklapp som funkar mycket bra att kasta in, men som passar lika bra att bara ge till någon som du tycker behöver få en liten present.

Tema 3: Möten med österbottniskt julfirande

Titta på inspelningen där Emina Arnautovic berättar om sina erfarenheter av att som inflyttad österbottning möta julfirande i Närpes. www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tilläggsinfo om möten med julfirande i Österbotten ingår. Låt gruppen läsa texten eller berätta den för dem.

Be deltagarna berätta om en julsed som betyder mycket för dem! Uppgiften är att ni ska beskriva seden för någon som aldrig har upplevt julfirande i Österbotten. Berätta bland annat om vad man gör, vem som deltar, hur man gör, hur det ser ut, tidpunkt och hur det känns! Försök förklara varför detta är betydelsefullt. Jobba i par och berätta för varandra eller presentera för hela gruppen.

I filmen berättar Emina om hur hon hittade på en berättelse för att förklara för sina barn varför de fick sina presenter först på nyår. Nu är det er tur att hitta på en fiffig eller rolig förklaring till någon sed i juletid! Förklaringen behöver inte alls vara sann, uppgiften är att hitta på en bra historia. Skriv ner den, rita gärna förklarande bilder och berätta sedan för varandra om era förklaringar!

Undersök vem som delar ut julklappar i andra delar av Europa och hur detta går till. Sök information på internet eller via biblioteket. Bra namn att börja sökningen med är das Christkind, der Weihnachtsmann, Father Christmas, Santa Claus, Sinterklaas och Farbror Frost. Vad har deltagarna för erfarenheter av att man får presenter vid andra tidpunkter än på jul? Det kan handla om födelsedag, namnsdag, nyåret, eid och så vidare. Sök information också om dessa seder!

Utmaning: delta i vår digitala utställning! Teckna festhälsningar med inspiration från olika delar av världen, se föregående uppgift! Dela mer er på sociala medier med hashtaggen #julpaketet2020 och ta samtidigt en titt på hur andra deltagare har tolkat utmaningen!

Möten med österbottniskt julfirande

Om ni har tittat igenom övriga teman har ni nog märkt att det finns väldigt många olika sätt att fira jul på i Österbotten. Vi har tagit upp allmänt spridda julseder som adventsljusstakar, men också mycket lokala traditioner som skråbocken Piiskan-Paavo. Vissa seder har förändrats helt, så när vi numera talar om julgävor är det knappast någon som tänker på en hög av bröd. Det här temat handlar om möten med österbottniskt julfirande. Österbotten är ett landskap med stor inflyttning, så hur är det att efter en flytt plötsligt möta alla österbottniska seder som hör samman med julen?

Till att börja med ska vi komma ihåg att julen är en fest, julsederna innebär firande. Men om man firar ensam blir det inte någon riktigt fest. Istället firar man tillsammans med sin släkt och vänner. Hur ska man då göra om släkten och vännerna finns i en annan del av världen, som det kanske inte är säkert att resa till?

Den som flyttar blir på sätt och vis del av två olika kulturella världar, den som man själv (eller släkten) kommer från och den som man har flyttat till. Det kan vara möjligt att välja vilka delar av de olika världarna som man vill ha med i sitt firande. Särskilt barn till personer som har flyttat utnyttjar ofta den här möjligheten. Det är viktigt att man har någon att dela firandet med om man vill hålla fast vid hemlandets seder, annars kan sederna börja kännas meningslösa.

År 2019 bodde nästan 13 000 personer i Österbotten som hade ett annat språk än svenska eller finska som modersmål. Det betyder att mer än 7 % av österbottningarna har rötter i andra delar av världen än Finland. De vanligaste främmande språken i Österbotten är vietnamesiska, arabiska, ryska, bosniska och engelska. Vanliga orsaker att flytta till Österbotten är att man går i högskola här, att en familjemedlem jobbar på de internationella företagen, att man jobbar till exempel i växt- eller på minkfarm, eller att man kommer hit som flykting. År 2019 fanns det 90 platser för kvotflyktingar i Österbotten, medan antalet som invandrade till Österbotten år 2018 var 1433 personer.

När österbottningar firar "typiskt österbottniska" högtider, till exempel jul, kan inflyttade lätt känna sig utanför. En stor del av sederna firas nämligen i dag inom familjen. Och hur ska den som inte har familj här då kunna delta i firande och traditioner? I så fall borde man bli inbjuden av en österbottning. Men hur vanligt är det att österbottningar bjuder in bekanta att fira med familjen?

Bland de som har flyttat väljer några att inte fira det nya områdets traditioner, ibland på grund av religion. Nästan alla julseder i Österbotten har en kristen koppling, eftersom julen i Norden har firats som Jesus födelsedag ända sedan medeltiden. En lysande julstjärna kan till exempel förstås som en symbol för Betlehems stjärna. Andra inflyttare väljer att ha lite grann jul för att inte sticka ut – man kanske har lite julpynt i fönstret men firar inte annars. Det här är ett exempel på att traditioner gör att vi känner gemenskap. Firandet kan göra att man börjar tänka att det finns grupper som "vi" och "dom andra" – "vi" blir ofta de som tycker att de firar en österbottnisk jul och "de andra" de blir de som inte firar. Det här sättet att tänka gör att grupper av människor känner sig utanför.

Man brukar dela upp festseder i olika grupper, och två av de största är årets fester (till exempel jul, påsk, midsommar) och livets fester (bland annat dop, konfirmation och bröllop). De här festerna hjälper oss att hitta en rytm i tidens gång, både i förhållande till årstiderna och till människans liv.

Skyldfönster
fotograferat i
Närpes, no-
vember 2020
av Johanna
Björkholm

Tema 4: Tomten och bocken

Titta på inspelningen där Christer Forsström berättar om sina upplevelser av skråbocken Piiskan-Paavo i Nedervetil. www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tilläggsinfo om traditioner om tomtar och bockar genom tiderna i Österbotten ingår. Låt gruppen läsa texten eller berätta den för dem.

Diskutera tomtar och bockar tillsammans med deltagarna. Vad har ni för erfarenheter av dessa seder? Var i samhället kan man se tomtar och bockar? Kan man se dem vid andra tidpunkter än i juletid? Brukar ni få julklappar och vem delar i så fall ut dem? Vad kallas utdelaren? Hur ser utdelaren ut och hur uppför hen sig? Har någon i gruppen haft en Nissedörr – hur passar den ihop med den äldre traditionen om tomtar? Ladda ner "Österbottniska sägner om tomten" från KulturÖsterbottens materialbank, <https://www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/60-oesterbottniska-saegner-om-tomten/file>. Se om ni hittar någon sägen från er del av regionen. Fundera på hur de traditionella sägnerna skiljer sig från dagens populärkulturella tomtar. Diskutera Christers berättelse om Piiskan-Paavo. Skulle ni vilja träffa på en skråbock som är ute efter att skrämmas? Vad är det som lockar med att klä ut sig till skrämmande varelser? Hur farlig eller busig får man vara då man är utklädd? Hur ska man göra om någon inte vill vara med?

Pyssla skråbocksansikten av material som ni hittar inne eller utomhus. Traditionella material är kartong, tygbitar, olika trassliga material, pennor, färger och så vidare. Man tager vad man haver! Mera info om skråbockar finns på nästa sida.

Läs manualen för digitala intervjuer. Välj gärna ett tema som har att göra med tomtar och bockar. Låt deltagarna utarbeta frågor i tillsammans, antingen så att hela gruppen utgår från samma frågor eller så att de i par bestämmer frågorna. Diskutera betydelsen av följdfrågor. Frågorna kan nu mejlas till äldre personer (till exempel föräldrar, morföräldrar eller grannar) eller ännu hellre kan deltagarna få i uppgift att göra intervjuerna via telefon eller videosamtal. Låt deltagarna presentera vad de fått veta antingen i par eller inför hela gruppen. Gör gärna en sammanställning av vad ni fått veta.

Utmaning: delta i vår digitala utställning med era versioner av skråbocksansikten! Dela med er på sociala medier med hashtaggen #julpaketet2020 och ta er samtidigt en titt på hur andra deltagare har valt att tillverka skråbocksansikten!

Tomten och bocken i Österbotten

I dag är jultomten, klädd i rött och vitt med stort skägg och en stor julklappssäck, en mycket central del av julfirandet. Jultomten är ändå ett nytt påfund. I materialet finns i stället en berättelse om skråbockar, här Piiskan-Paavo, som kunde dyka upp under julen. Här följer en sammanfattning av olika seder som har att göra med tomtar och bockar i Österbottens, och om deras koppling till julen.

Gårdstomten i Österbotten

Gårdstomten kallades tomte ("tunt" på dialekt) eller gårdsrådaren ("gålsrådan", "gåssgubbin") i Österbotten. Förr i världen, då det var ovanligt att gå i skolan och naturen kunde kännas ogästvänlig och skrämmande, var det vanligt att man trodde att det fanns olika slags övernaturliga väsen. De kallades rådare och troddes ha magisk kraft över en begränsad del av världen. Gårdstomten var en av dem och området han rådde över var den egna gården, därav namnet "tomten".

Det var vanligt att man trodde att tomten bodde på vinden eller under golvet, men att han undvek att visa sig för människor. De flesta trodde att tomten var ett ensamt, manligt väsen, men i Österbotten förekom även uppfattningen att det fanns kvinnliga tomtar ("gårdskärring", "rådarkäring"), samt att tomten var gift och hade familj.

Till exempel så här kunde gårdstomten se ut enligt de sägner som berättades i Österbotten. Foto från Stundars jultvandring 2018, Johanna Björkholm.

Överlag menade man att rådare inte gick att lita på. De var nyckfulla och snarstuckna. Men tomten var ett undantag. Han höll ordning på gården och tog hand om husdjuren. Han sadades vara särskilt mån om utvalda hästar och har ofta förknippats med stallet. Tomten beskrevs ofta som en slags arbetsmoralens väktare. Man trodde att han belönade flit och straffade slarv. Det ansågs farligt att reta upp tomten. Många sägner handlar om hur han då kan hämnas.

I Österbotten trodde många att tomten såg ut som en liten man eller kortväxt gubbe. Hans främsta kännetecken var en stickad röd toppmössa. Man berättade att han ofta var gråklädd och hade på sig gammaldags knäbyxor. Speciellt för berättelserna från Österbotten är att man trodde att tomten har bara hade ett öga som satt mitt i pannan.

Det hörde till att ge tomten julgröt som tack för hans arbetsinsats under året. I Österbotten är det gårdstomtens enda koppling till julfirandet. Man ansåg att tomten uppskattade brännvin, även till jul! Man kunde också ge tomten julklappar som skor och kläder. Flera sägner från Österbotten varnar dock för att ge honom fina kläder – då blev han högfärdig och ville inte längre smutsa ner sig genom att arbeta på gården.

Skråbockar i Österbotten

Att klä ut sig till skråbock vid midvintern är en mycket gammal maskeringssed som förekommer runt om i Norden. "Skråbock" är dialekt, på standardsvenska heter det "skråpuk", som betyder en mask som gör att man inte känner igen den som bär den. Det är möjligt att redan vikingarna använde den här typen av masker, eftersom det finns bilder som liknar dem på runstenar (sök på "runsten mask" för bilder).

I Österbotten har det funnits traditioner med skråbockar från Tomasdagen den 21 december till tjugondag Knut, då "knutgubbarna" var i farten. Man kunde också gå skråbock till exempel på julannandag, nyåret och trettondagen. Knutgubbar var relativt vanliga ännu på 1940-talet, de kom och bultade i gårdarnas knutar för att markera att julen var slut. Det var ofta maskerade pojkar, som hoppades få

Nedan: skråbockar i Kristinestadsnejden, fotograferade av Selim Björnses år 1942.
SLS arkiv, öta 295 foto 2276.

något gott eller drickbart i gårdarna – annars ställde de till med bus. Sederna började försvagas efter andra världskriget, men undantag finns. Till exempel i Katternö, Pedersöre gick man skråbock ännu på 1990-talet.

Seden innebar att maskerade skråbockar gästade byns gårdar. Ofta var det byns ungdomar som klädde ut sig och gick skråbock. En del av nöjet var att värdarna försökte avslöja "bockarnas" identitet, till exempel genom att

Ovan: två julbockar fotograferade av Erik Hägglund år 1949 i hans atelje i Vörå.
SLS arkiv, öta 135 foto 9659

Nedan: julbocken fotograferad år 1929 av Erik Hägglund. Den här bocken gör ett hembesök, troligtvis i ett hem i Vörå. SLS arkiv, sls 865_1929_112.

ställa knepiga frågor till dem. Det var också vanligt att skråbockarna bjöds på något gott eller drickbart.

Skråbockarna delade inte ut julklappar. Deras besök var heller inte alltid trevliga, utan det kunde gå rätt våldsamt till. Bocken "Piiskan-Paavo" i Nedervetil och byar i Karleby besökte till exempel stygga barn och hotade med en kvast av granris. Det var inte ovanligt att barnen fick sig med riset. Det var på Tomasdagen, årets kortaste dag den 21 december som Piiskan-Paavo kom.

Hur såg då skråbockarna ut? Maskerna bestod av enkla råmaterial, till exempel tygtrasor, halm, kartong eller bark. Skinnfällor eller gamla ytterkläder användes som dräkt. Det viktiga var att man var svår att känna igen. Speciellt för Piiskan-Paavo var att han bar på en granriskvast och ofta hade ett halmbälte runt midjan. Bland dagens julpynt är halmbocken en släkting till skråbockarna.

Julbocken i Österbotten

Då det blev vanligare med julklappsutdelning på julafton behövdes någon som skötte saken. Seder med skråbockar förekom i jultid och de omformades nu till att bli julbocken. Det var bland de högre stånden som man började ha julbock under första delen av 1800-talet. Ett av de tidigaste exemplen man känner till i Österbotten kommer från prostgården i Lappfjärd ca 1840. Julbocken var julklappsutdelare i Österbotten ännu på 1980-talet.

Nedan: Julbockar, troligen i Kristinestadsnejden, fotograferade av Iivari Rantala. Årtal saknas. SLS arkiv, öta 146 foto 1673

Det var julbocken som i Österbotten började ställa den viktiga frågan "Finns det några snälla barn här?". I slutet av 1800-talet byttes skråbockens päls ut mot en avigt vänd, lurvig jacka. Andra typiska kläder för julbocken var skinnmössa, handskar, byxor – vanligast i mörka färger, inte mycket rött. Julbocken använde en enkel mask med skägg, eller enbart lösskägg.

Våra dagars jultomte

Jultomten är mysande farbror klädd i röd vitt som vet hur barnen har uppfört sig under året. I sederna kring vår tids jultomte finns tydliga influenser från populärkulturen och USA. En stor skillnad från resten av världen finns dock i Norden: tomten kommer personligen på besök på julaftonskväll.

Walt Disneys tecknade serier är en stor inspirationskälla till jultomten. CocaColas julreklamer anses också ha varit stilbildande för hans utseende. Den amerikanske konstnären Had-don Sundblom, med åländskt påbrå, nämns ofta som inflytelserik.

Det fanns också andra föregångare till jultomten. Redan på glansbilder från 1880-talet kan man se en röd vitt skäggig figur – då med tyska influenser. Det är helgonet Nikolaus som avbildas i den tyska traditionen. Översatta sagor om "Der Weihnachtsmann", julmannen, publicerades i Finland från och med 1880-talet och påverkade uppfattningarna om jultomten. Här kan man också dra paralleller till ett annat namn på julklappsutdelaren: julgubben.

Nedan: Äldre röd vitt jultomte i form av en glansbild, tillverkad i England. Det är alltså "Father Christmas" som bilden föreställer.

Jultomten har numera ofta sällskap av tomtenissar, åtminstone i sin verkstad. Till skillnad från uppfattningarna om den traditionella gårdstomten är de gruppvarerier som inte bor i människornas hus. Den populärkulturella tomtenissen har inspirerats av amerikanska uppfattningar om "Santa's elves". En äldre parallell är dock tyska uppfattningar om "der Weihnachtsmann", som bor i en grotta tillsammans med sina vättar som tillverkar julklappar. Ett annat steg på väg från folktrons gårdstomte till våra dagars tomtenissar är skämttidningar som gavs ut runt om i Norden i slutet av 1800-talet, där tomtarna var lustiga sannings-sägare. De här tidningarna hade ofta namn som innehöll ordet "Nisse".

Manual för digitala intervjuer 🔍

Då man vill undersöka ett ämne kan man jobba på olika sätt, till exempel söka på internet eller hitta en bok som handlar om ämnet. Ett annat sätt är att fråga personer som vet mera om saken än man själv. Den här manualen är skriven för den som vill ta reda på mera om lokala julseder. Då man vill ha reda på hur något har varit lokalt är intervjuer ofta bästa sättet att få reda på mera.

1. Bestäm vad intervjun ska handla om. Ni kanske har ett gemensamt tema i gruppen, eller så får man bestämma helt själv. Välj i så fall något som du själv tycker är intressant, till exempel något om julmat, julklappar, hur man brukar fira, möten med julfirande och så vidare. Tänk på att det kan vara bättre med ett ganska brett ämne, annars finns risken att den man intervjuar inte har några erfarenheter av ämnet.

2. Kom överens med din intervjuperson om intervjun. Välj en person som är äldre än du själv, till exempel en mor- eller farförälder, en granne, en förälder eller någon helt annan. Fråga om det passar bra att du ställer några frågor om julfirande och när det passar att ni gör intervjun. På grund av Corona-restriktionerna är det bäst att nu göra intervjun digitalt, alltså via dator eller mobiltelefon, om ni inte bor i samma hushåll. Intervjun kan också göras via e-post.

3. Förbered dig! Tänk färdigt ut 3–5 frågor om ditt ämne. Då du gör frågorna är det bra att försöka ta reda på lite mera om ditt ämne, så att du vet lite grann vad som skulle vara intressant att fråga om. Försök hitta lite information om ämnet innan du intervjuar!

4. Kontrollera utrustningen! Du behöver en dator, platta eller mobiltelefon för att kontakta intervjupersonen, samt papper och penna för att skriva minnesanteckningar. Ta också fram dina frågor så att du kommer ihåg dem. Du behöver ha händerna lediga för att kunna skri-

va, så ordna så att skärmen funkar utan dina händer och sätt på högtalare om du använder mobilen.

5. Intervjua! Lyssna noga på vad intervjupersonen berättar och skriv upp nyckelord så att du minns vad hen berättade. Det är bra att skriva ner årtal och namn så att man minns dem. Man får gärna ställa följdfrågor då intervjupersonen berättar något intressant, även om de inte finns med bland frågorna man har förberett! Tacka för intervjun då du är nöjd.

6. Skriv ner det som intervjupersonen berättade efter att intervjun är färdig. Du väljer själv vad som du tycker är intressant information – det kan vara helt andra saker än det du läste när du förberedde dig.

7. Berätta om vad du fick veta för gruppen! Ni kanske jobbar i par som berättar för varandra, eller så jobbar alla tillsammans och samlar information om ett gemensamt ämne.

Lycka till!

Tema 5: Julbelysning i Österbotten

Titta på inspelningen där Susanne Bodman berättar om julkors i Kristinestadsnejen.
www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/julpaketet2020

Tilläggsinfo om traditionella julbelysningar som används i Österbotten ingår. Det här temat har två olika infotexter, en som handlar specifikt om julkors och en som handlar om olika slags julbelysningar. Låt deltagarna läsa texterna eller berätta för dem.

Diskutera julbelysning tillsammans i gruppen. Brukar ni ha julbelysning hemma? Vad har ni sett för olika typer av julbelysning i trakten? Har ni sett någon av de traditionella julbelysningarna som beskrivs på nästa sida? Susanne berättar om julkors i filmen. Har någon varit med och rest ett julkors? Varför vill man ha belysning utomhus i december? Hur tror ni det var förr då man inte hade elektricitet? Diskutera känslor som olika slags julbelysning ger! Nycklar till att förstå sederna: mörkret ute har i alla tider känts tungt eller till och med farligt. Trenden går mot allt mer belysning – från talgljus, lyktor och brinnande pärtor mot elektriska ljussier med tusentals brännare.

Pyssla julkors i papper utgående från manualen i julpaketet. Läs eller berätta om traditionen med julkors utgående från informationspaketet så att deltagarna får en kontext till pysslet. Tips: man kan göra modellen lite rundare, så blir det en midvintersol i stället för ett kors.

Ta en promenad och försök iaktta så många olika typer av julbelysning som möjligt. Ser ni någon av de traditionella julbelysningar som nämns i informationspaketet? Vilka mönster kan ni hitta i julbelysningen om ni tänker på val av motiv, på vad man väljer att dekorera och färgval? Undersök vad symboliken bakom mönstren förmedlar, till exempel genom att låna en bok om symboler på biblioteket eller genom att söka på internet ("röd symbolik", "stjärna symbolik" och så vidare). Kommer ni på andra sammanhang som symbolerna används i?

Utmaning: delta i vår digitala parad av julkors! Dela med er av ert pyssel genom att fotografera era julkors. Ladda sedan upp bilden på sociala medier och märk den med #julpaketet2020. Ta samtidigt en titt på vad andra deltagare har pysslat!

Julbelysning i Österbotten

I Österbotten används olika typer av julbelysning. De vanligaste i dag är adventsljusstakar och julgransljus. På 1800-talet tycks den vanligaste julbelysningen i Österbotten ha varit ”lanternor”, lyktor som man fäste färgglatt, oljat papper runt och hängde upp utomhus i långa stänger. Det finns också flera traditionella varianter av lokal julbelysning som fortfarande används.

I paketet ingår en berättelse om julkors. De har traditionellt använts i **Sydösterbotten**, med norra gränsen ungefär i Pörtom och Petalax. En längre text med information om julkors och pysel-instruktioner finns på nästa sidor. I dag ser man julkors också på många andra håll än i Sydösterbotten. De är vanligtvis tillverkade i Lappfjärds-modell och är ett tecken på att de boende har anknytning till Kristinestadsregionen.

I **Malaxtrakten** har man använt en annan modell av julkors eller julkrona, som till skillnad från varianterna i Sydösterbotten har hängts i fönstret inomhus under julhelgen. Julkorset består av flera kors i olika storlekar placerade ovanför varandra i pyramidform. Julkorset kläs in med krusade silkespappersremсор i olika färger och pyntas med elektriska ljus. Läs mera: <http://museum.malax.fi/BRI122013.pdf> (scrolla ner till sid 16).

I **Nykarlebynejden** är det en stjärna som traditionellt lyser upp julmörkret. Nykarlebystjärnan har fem, sex eller sju uddar och en cirkel i mitten. Uddarna har olika färger, ofta gult, rött, grönt och blått, medan stjärnans mitt är gul. Det berättas att kvinnorna i Nykarleby förr hissade stjärnorna för att välkomna sjömännen hem och lysa väg för dem. Som julpynt finns en parallell till Betlehems stjärna. Läs mera: <http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/nykarleb/innestja.htm>

Tro, hopp och kärlek är i dag starkt förknippade med **Jakobstad** i jultider. Också i Jakobstad var sjöfarten viktig, och symbolerna för tro, hopp och kärlek – kors, ankare och hjärta – anses ha etablerats genom stadens sjömän. Redan på 1850-talet började stadens köpmän tillsammans lysa upp Storgatan, bland annat med lyktor med bokstäverna T, H och K – tro hopp och kärlek. De traditionella varianterna av symbolerna görs i rött och grönt, men även andra modeller förekommer. I dag har tro, hopp och kärlek

också blivit en markör för anknytning till Jakobstadsregionen. Läs mera: <https://blogs.abo.fi/etnologi/2017/12/13/tro-hopp-och-karlek-sjomanssymbolen-som-blivit-jultradition/>

Den absolut vanligaste formen av julbelysning i Österbotten är nog **adventsljusstaken**. Den förekommer i två huvudsakliga modeller, en för levande ljus och en elektrisk modell. En adventsljusstake för levande ljus innehåller fyra ljus, som symboliserar söndagarna i advent. Första advent tänds ett ljus, andra advent tänds två ljus och så vidare så att ljusen bildar formen av en trappa. Adventsljusstaken är en svensk tolkning av en tysk adventssed. I slutet av 1800-talet pryddes en adventsgran med 28 ljus, och av dem tändes sju stycken varje söndag i advent. Ljusen symboliserade alltså alla veckans dagar i advent. Adventsljusstaken är en förenklad variant av denna sed, och den blev vanlig i hemmen på 1920–30-talet.

Den vanligaste modellen av elektrisk adventsljusstake har dock sju ljus. Också här kan man dra paralleller till den äldre sedan med adventsträd, så att de sju ljusen symboliserar veckans dagar. Överlag brukar dock sjuarmade ljusstakar tolkas som versioner av den bibliska ljusstaken, menorah på hebreiska. Bibeln berättar att Gud själv beskrev hur en sjuarmad menorah skulle se ut. (2 Mos 25:31-40).

Den elektriska adventsljusstaken är en svensk uppfinning och började tillverkas år 1937 av Philips i Göteborg. En lagerarbetare på Philips bad att få överta returnerade julgransbelysningar och byggde om dem till ljusstakar med sju ljus som han gav till släkt och vänner. Det är bakgrunden till en julprydnad som ute i världen i dag har kommit att ses som en symbol för Norden. Läs mera: http://nordmlib.nordiskamuseet.se/dok/publikationer/nystrom_elektriska_ljusstaken.pdf

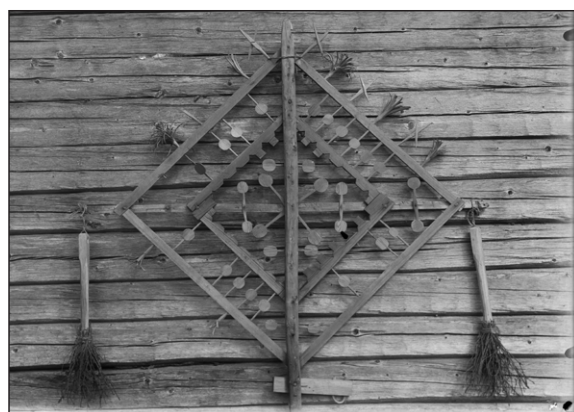
Fyra varianter av tro, hopp och kärlek fotograferade i ett varuhus i Vasa, december 2020 av Annina Ylikoski.

Om julkorstraditionen i Sydösterbotten ⓘ

Att resa julkors är en sed som har förekommit i Finland och Sverige åtminstone sedan 1700-talet. Vid sidan om julkorsen har det förekommit liknande traditioner, bland annat Tomaskors som täljs av två korslagda träbitar så spånorna sitter kvar och krullar sig in mot mitten. En annan tradition var att man hängde upp jullyktor i långa stänger. I Österbotten täcktes lyktorna ofta med oljade papper i glada färger. Andra varianter kallas julstänger eller julruskor och består av barkade, korslagda barrträdsgränar, där barren i ändarna lämnas kvar. De enkla korsen finns beskrivna redan på medeltiden. De olika korsen restes synligt. De sattes upp på taket, vid infarten till huset på stänger eller i flaggstången. Under julhelgen ritade man också kors med krita till exempel på öltunnorna, bakade korsformade bröd så som lussekatter och tillverkade även kors av halm och vass.

Varför har man då rest kors under julhelgen? Man tänkte sig att de onda makterna var särskilt aktiva i vintermörkret vid tidpunkten för deras största motståndare Jesus födelse. Då försökte man avvärja det onda genom att resa kors. Traditionellt restes och tändes de österbottniska julkorsen på julafton, under årets mörkaste tid. I folktron har Tomasdagen den 21 december dagen ansetts vara årets kortaste dag, då julfriden inleddes. Julkorsen kan då förstås som försök att mota mörkrets makter genom att markera var frid ska råda. Andra tolkningsmöjligheter förekommer dock, bland annat har man velat se julkorsen som uttryck för växtlighetsmagi, som symboler för solen och grönskan. Det finns också forskare som ser likheter mellan julkorsen och andra traditionella stänger som används vid årets fester – till exempel de åländska varianterna av midsommarstång.

Traditionen med julkors har förekommit i hela Sydösterbotten, åtminstone så långt norrut som Pörtom och Petalax. Julkorsen i Sydösterbotten är stora skapelser i trä, över två meter i diameter var inte ovanligt. De kunde också utgöra verkliga mästarprov för snickaren. De utskurna figurerna kunde till exempel vara gjorda av pärtor. Till de traditionella korsens dekorationer hör kulörta lyktor, i dag ersatta av lampor, och hängande granrisruskor. Julkorsen lyste mellan julafton och tjugondagen. Det var vanligt att man lät dem sitta uppe ända till fastan. Som arkivfotografierna visar har korsens utseende varierat, men de var ofta kvadratiska och monterades med ena spetsen neråt. Uddarna utanför de kvadratiska ramarna föreställer enligt traditionen solens strålar.

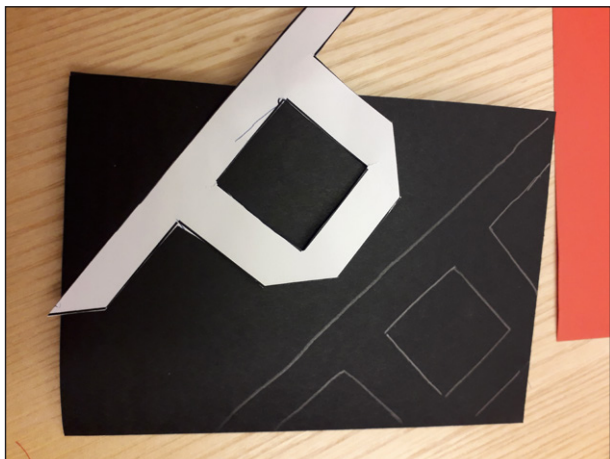

Historiska fotografier, ovan från Lappfjärd utan årtal i Lars Axéns samling (ÖTA 146:1780), uppe till höger Hans Backs julkors i Gottböle i Närpes (SLS 257:270) och nere till höger från Edsvik i Korsnäs (SLS 257:273). Fotografierna till höger togs av Gabriel Nikander 1915. Foton från Svenska litteratursällskapets arkiv.

Manual: julkors i papper 🍷

1. Ta fram mallar enligt modeller på de två följande sidorna. Skriv ut dekorationer på färgat papper eller rita önskat antal och klipp ut. Vi använde 12 strålar och 8 "propellrar".

2. Vik en svart A4 fyrdubbel (två gånger på mitten). Placera ut mallen för rutnätet så att markeringen "mitten" riktas mot det hörn som utgör papprets mitt. Rita runt med blyerts och klipp ut.

3. Placera ut dekorationerna och limma. "Propellrarna" kan antingen limmas fast som kors eller som kryss, båda varianterna förekommer. Strålarna fästs traditionellt kring den yttersta bågen i rutmönstret.

Du behöver:

- A4-ark i två olika färger, vi använde svart och rött
- mallar, se följande sidor. Observera att på sid 25 finns printbara mallar för dekorationer till tre julkors per A4.
- sax, papperslim och byertspenna

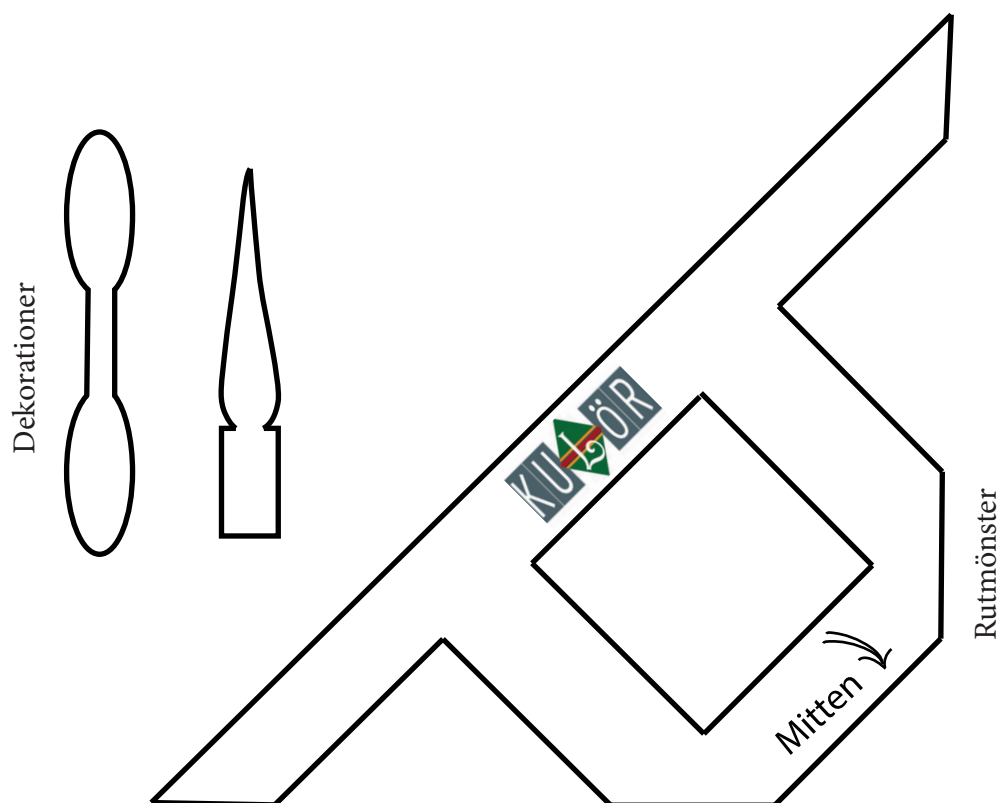
Tidsåtgång: ca 20 minuter för en vuxen

Svårighetsgrad: medel – dekorationerna är ganska pilliga att klippa ut, men kan vid behov förenklas

Bonustips: dekorationer som går sönder kan enkelt repareras med en bit tejp på baksidan. Om du pysslar med en grupp, ta med t.ex. kuvert så att deltagarna kan transportera hem sina julkors utan att de går sönder.

Mallar för julkors i papper 🍷

Gör mallarna i tjockt papper. Den här modellen fungerar på papper av A4-storlek. Se även nästa sida, där serier av dekorationer kan printas direkt på en A4:a. OBS! Kontrollera inställningarna på din skrivare så att den inte påverkar storleken på utskrifterna.

Om pappersjulkorsen

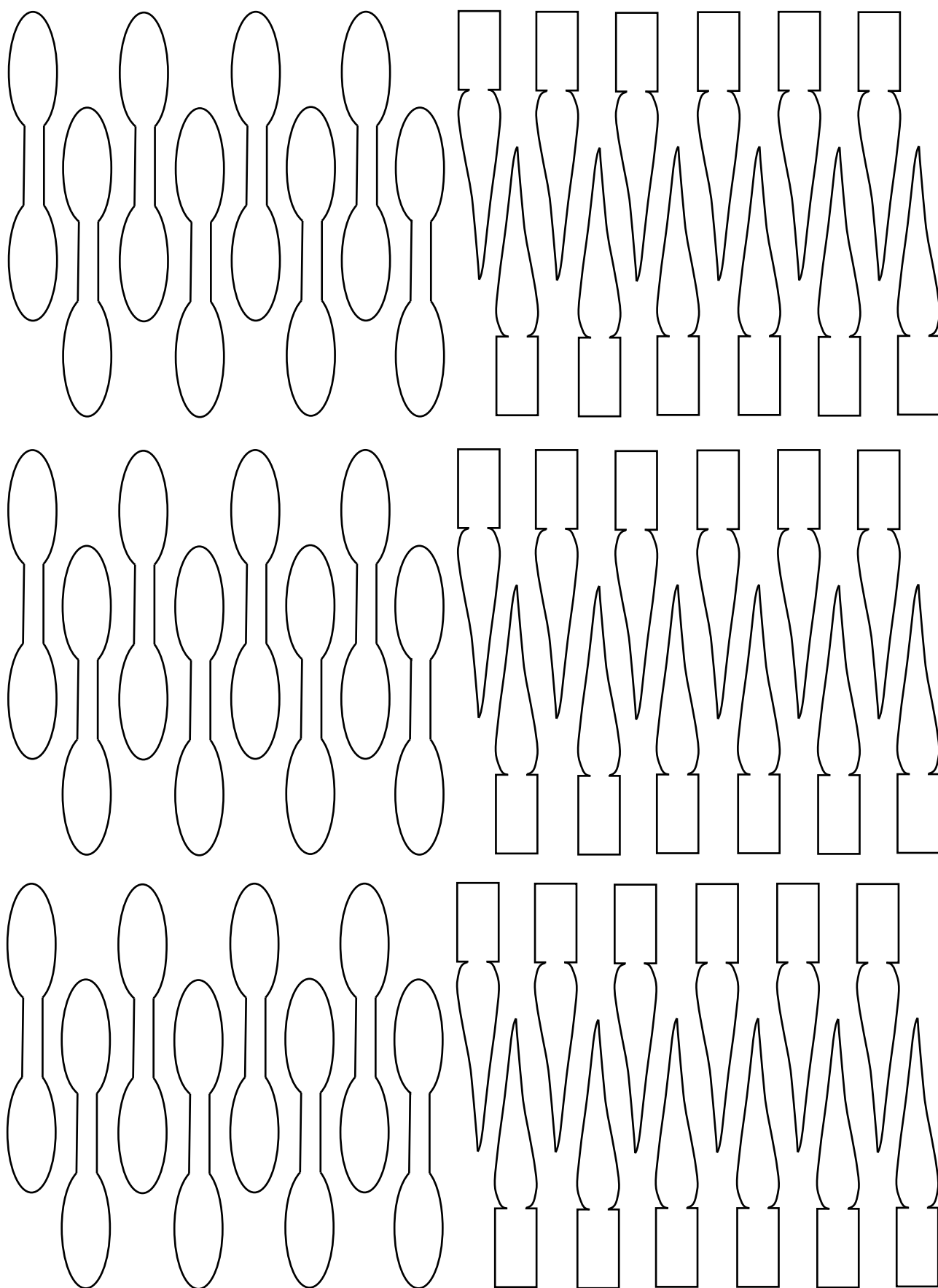
I samarbete med Kristinestads hemslöjdsförening har KulturÖsterbottens projekt Kulör tagit fram modeller för nya julpyssel. Vi valde då att utgå från traditionen att resa julkors, som i dag är karaktäristisk för Kristinestadsnejden.

Vi har här utgått från Lappfjärdsmodellen av julkors. Den förekommer förutom den stora traditionella utomhusmodellen även i inomhusvarianter. Vi har valt att tolka om korsets motiv och göra en pappersversion och en för pärlplattor. Vi hoppas att dessa omtolkningar används för att introducera traditionen med julkors i miljöer där stora trädekorationer inte fungerar. Manualen inkluderar därför också information om julkorstraditionen - genom att pyssla varianter av julkors skapas också plattformar för att sprida information och intresse för denna sed.

Modellerna här ska ses som tolkningar av traditionen. Tveka inte att anpassa dem enligt din egen lokala tradition eller att "översätta" dem så att de fungerar bättre i ditt sammanhang. Tala också med äldre folk för att ta reda på mera om lokala varianter av julkorstraditionen! Och framför allt, de här pysslen ska inte ses som ersättningar för de traditionella julkorsen i trä. Tvärtom är vår förhoppning att de ses som en inkörsport till traditionen.

Instruktionerna för pärlade julkors finns här: <https://www.kulturosterbotten.fi/om-kulturoesterbotten/materialbank/levande-traditioner/84-manual-pyssla-julkors/file>

Utskriftsversion: dekorationer till tre julkors i papper 🍷

En rad dekorationer på räcker till ett pappersjulkors. OBS! Kontrollera inställningarna på din skrivare så att den inte påverkar storleken på utskrifterna!

Källor och litteratur

Om ni vill veta mera bland annat om julbockar, julbelysning, julgåvor finns mycket information här:

Bergman, Anne, och Carola Ekrem. *Stora finlandssvenska festboken*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2020.

För uppgifter om nyare seder och kulturmöten i juletid – rikssvenskt perspektiv:

Folklivsarkivet i Lund, Institutet för språk och folkminnen, Charlotte Hagström, Marlene Hugoson, och Annika Nordström. *Nu gör vi jul igen*. [Uppsala]: Institutet för språk och folkminnen (SOFI), 2006.

Tillgänglig som pdf: www.isof.se/download/18.4034fea1677d73e07a60215/1544816989103/Nu-g%C3%B6r-vi-jul-igen-ds.pdf

Bo Lönnqvist har skrivit flera böcker om julen i Finland. Se vad som finns på ert lokala bibliotek. Bland annat denna anknyter till teman som behandlas här:

Lönnqvist, Bo. *Och nu är det jul*. [Esbo]: Schildt, 2005

Ebbe Schön har skrivit många böcker både om festseder och om folktro. Se vad som finns på ert lokala bibliotek. Bland annat följande böcker anknyter till teman som behandlas här:

Schön, Ebbe. *Julen förr i tiden*. [Stockholm]: Natur och kultur, 1980.

Schön, Ebbe. *Vår svenska tomte: Sägner och folktro*. [Stockholm]: Natur och kultur, 1996.

Om ni vill veta mera om skråbockar i Österbotte, försök hitta denna. Den kan bland annat läsas i Svenska litteratursällskapets arkivs läsesal i Vasa:

Österbottens traditionsarkiv, Carsten Bregenhøj, Meta Sahlström, Anna Nurmi-Nielsen, Annikki Kaivola-Bregenhøj och Tuula Airola. *Skråbockögon: Nordiska maskeringstraditioner*. [Helsingfors]: [Svenska litteratursällskapet], 1991.

Uppgifter om Piiskan-Paavo är svåra att hitta. Om ni har möjlighet, sätt er i Svenska litteratursällskapets arkivs läsesal i Vasa med denna uppsats:

Lepola, Marcus. *"Piiskan-Paavo komber!" En gammal Jultradition i Karlebytrakten*. Proseminarieuppsats i nordisk etnologi. Åbo Akademi, 1998.

För den som är intresserad av ringlekar i Svenskfinland:

Hanhsson, Stina. *Kom ska vi dansa, kom ska vi sjunga*. Finlands svenska folkdansring, 1996.

Om ni vill veta mera om lokala seder finns det historiska översiktsband utgivna för många österbottniska kommuner och byar. De innehåller ofta kapitel om folkkultur där julfirande behandlas. De kan också innehålla kapitel om skolor där julfester kan nämnas.